

KÜRESELLEŞME KAVRAMININ KÖKENLERİ

Güray ALPAR*

ÖZET

Küreselleşme kavramı; siyasi, ekonomik ve kültürel alanları içeren ve insanların, nesnelerin ve bilginin çok yönlü akışı ile bunların yarattığı çeşitli yapıları içeren dünya çapındaki bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu kavramı tek bir bilimsel disipline dayalı olarak açıklamanın zorluğu kadar sınırlarının da belirlenmesinde başka bilimlere kullanma gereği bulunmaktadır. Genel olarak sanayileşmenin başlangıcı ve sonrası ile sınırlandırılmaya çalışılan bu kavramın köklerinin daha da gerilere gittiği muhakkaktır. Gerçekten de yeni kavramlar yaratmak adına daha öncesini yok sayan bir anlayışta, geçmişten kopmalar yaşanmakta ve ortaya çıkan sorunları çözmek mümkün olmamaktadır.

Küreselleşme yeni ortaya çıkan bir kavram değildir. İnsanın var oluşu ile birlikte, günümüzdeki kadar hızlı olmasa da bilgi ve kültürün az veya çok sürekli bir yayılımı söz konusudur. Kısaca tarihin her dönemi kendi içinde küresel olguları barındırmış ancak yavaş gelişen bu süreçler ulaşımının ve iletişimin gelişmesi ile hız kazanmıştır ve giderek de hızlanmaya devam etmektedir. Bu yayılma süreci bir anlamda katı olanın önce sıvı sonrasında ise buharlaşması olarak metaforlaştırılmaktadır.

Bu çalışma ile antropoloji ve kültürle ilgili bilgilere dayanılarak küreselleşme kavramının köklerine yönelik bilgiler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece küreselleşme kavramının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulması yanında küreselleşmenin getirdiği sorunları da bir derece anlamak mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, kültür, antropoloji, yayılma, değişim, kavramlar

THE ORIGINS OF THE GLOBALIZATION CONCEPT

ABSTRACT

Globalization concept can be defined as a worldwide process involving political, economic and cultural fields and involving the multidirectional flow of people, objects and information and the various structures created by them. As difficult as explaining this concept based on a single scientific discipline, it is also necessary to use other sciences in determining its limits. It is certain that the roots of this concept, which is generally tried to be limited to the beginning and after of industrialization, go back further. Indeed, in an understanding that ignores the past in order to create new concepts, there are breaks from the past and it is not possible to solve the problems that arise.

Globalization is not a new concept. With the existence of human beings, there is a more or less continuous spread of knowledge and culture, although not as fast as today. In short, every period of history has contained global phenomena within itself, but these slow-growing processes have accelerated with the development of transportation and communication and continue to accelerate gradually. In a sense, this spreading process is metaphorized as the solid form first liquid and then evaporation.

* Doç. Dr. Stratejik Düşünce Enstitüsü, galpar1965@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0122-7795>.

With this study, it will be tried to reveal information about the roots of the concept of globalization based on information about anthropology and culture. Thus, it will be possible to understand the problems brought about by globalization as well as contributing to a better understanding of the concept of globalization.

Key Words: Globalization, culture, anthropology, diffusion, change, concepts

Giriş

Siyasi, ekonomik ve kültürel alanları içeren ve insanların, nesnelere ve bilginin çok yönlü akışı ile bunların yarattığı çeşitli yapıları içeren dünya çapındaki bir süreç olarak tanımlanan “Küreselleşme” kavramı, yarattığı sorunlara rağmen bütün dünyayı etkisi altına almaya devam etmektedir. Günümüzde bu kavrama ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Her ne kadar bu kavram, sanayileşme kavramı ile birlikte ortaya konulmaya çalışılsa da kökenlerinin daha eskilere dayandığı da bir gerçektir. Tarım toplumuna geçilmesi ve üretimin artması ile insanlar arasındaki ticaret ile iletişim de giderek artmış ve bir anlamda küreselleşme başlamıştır. Şüphesiz küreselleşmeye ilişkin bu kökenler ortaya konulmadan bugünkü anlamdaki küreselleşmeyi anlamak mümkün olmayacaktır.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Aslında bir noktada değişim tanımlanırken, tarihsel veriler dikkate alınarak sosyal bilimlerin analitik araçlarıyla sorunu ortaya koymak, belki de en gerçekçi çözüm olacaktır. Bu anlamda da antropolojik olarak değişimin başladığı yerin, basit göçebe avcı topluluklar olduğu söylenebilir (Bilgin,2009:17). Bu anlaşılmadan, doğrudan değişimin sonraki dönemlerde ani başlangıcı, olayları açıklamada tam olarak yeterli olamamaktadır.

Küreselleşmenin günümüze kadar geçirdiği aşamaları ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma ile insanlar ve kültürler arasındaki ilişkilerin gelişmeye başladığı ilk dönemlerden itibaren, küreselleşmenin ilk temelleri, çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilerden yararlanılarak ortaya konulmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

Küreselleşme Kavramına İlişkin Tartışmalar

Küreselleşmenin 19. yüzyıldan başlayarak ve çeşitli safhalar geçerek günümüze kadar geldiği söylenmekle birlikte, bu kavramın binlerce yıl geriye giden bir temelini olduğu ve birdenbire gerçekleşmediği de bir gerçektir. Bu anlamda, bazı düşünürler tarafından küreselleşmenin başlangıcı daha da geriye götürülmeye çalışılsa da (Scholte,2005: Therborn,2000, Robertson, 1990) aslında küreselleşme kökü bu açıklamalardan daha derinlere giden uzun dönemli bir süreçtir ve birdenbire oluşmamıştır.

Küreselleşme çok yönlü bir kavramdır. Siyasal, ekonomik ve kültürel alanları içeren “Küreselleşme kavramı”, insanların, nesnelere, mekanların ve bilginin çok yönlü akışı ile bunların yarattığı yapıları içeren, dünya çapındaki bir süreç olarak tanımlanıyor (Ritzer,2011:46).

Her yaratılan yeni kavramla birlikte, orada daha önce kimsenin olmadığı bir dünya düşünmek, zaten hayaldir. Kavramlar “biz/onlar” ve “Doğu Batı” üstünlüğü gibi basit çatışmalar üzerine oturtulduğunda ise (Mazrui,2016:33: Comaus,2011:9) zaten doğal olarak gerçeklerden ve geçmişten kopuşlar yaşanmaktadır.

Modern dünyanın en önemli sorunlarından birisi de bu ayrışmadan doğmaktadır. Oysa genelde uygarlıklar arasında temel bir karşıtlık yoktur. Varsa da yüzeyseldir ve yapay olmaktan öteye gidemez. Her halkın ve ırkın, kendine özgü biçimde gelişen değişik ve çok sayıda anlayışı, birikimi ve kültürü vardır ve bu anlamda farklılıklar “kesin karşıtlık” olarak değerlendirilmemelidir (Guenon,2005:53). Yeni bir şey üretirken geçmişten kopma, sonrasında birçok sorunu da beraberinde getirmekte ve “köksüz kavramlar” arasında bir süre sonra kaybolmalar da başlamaktadır. Bu durum sorunların çözülmesindeki yetersizliğin başlıca nedenidir. Bu konuda söylenebilecek diğer bir husus da “küreselleşme” gibi büyük bir kavramın temellerine inilmeden, sadece tek bir disiplinle çözülmeye çalışılmasının yaratacağı eksikliklerdir (Steger,2009).

Kültür, insanın doğuştan getirmediği ancak doğaya kattığı her tür ürün olarak tanımlanabilir (Alpar,2013:96). Kültür özel bir şey olmaktan ziyade paylaşılr, sürekli ve bütünleştiricidir (Erdem,2019:218-219). Kültür toplumda gözlemleyerek, konuşarak, iletişim kurarak iletilir. Ortak inançlar, değerler, hafızalar ve beklentiler, insanları aynı kültüre sahip olacak şekilde büyültür. Kısaca kültürler arası etkileşimle ortaya çıkan “Kültürlenme”, insanları ortak tecrübelerde bir araya getirir ve birleştirir (Gezon ve Kottak,2016:20).

Diğer yandan, çeşitli çağları ve kültürleri araştırmak, toplumsal ve kültürel gelişmelerin daha güçlü bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunan bir antropolojik bilgi bütünlüğü yaratır (Wulf,2009:19). Kültürler hiçbir zaman tam anlamıyla birbirlerinden izole olmadıkları için bilgi, ürün ve kültürlerin değiş tokuşu, insanlık tarihi boyunca devam etmiştir (Boas,1966).

Esasen kültürel çalışmalar konusunda bu şekilde ilerlemeci tarihsel anlatıların rasyonel olup olmadığı da artık tartışılmaktadır (Hall ve Clare,2003:12). Tıpkı küreselleşme kavramında olduğu gibi sık kullanılan modernleşme kavramı da yine 18. yüzyılda Aydınlanma Düşünürleri tarafından ortaya atılan ve nesnel bilimi, evrensel ahlakı ve hukuk kurallarını kendi iç mantıkları doğrultusunda geliştirme çabalarının bir sonucuydu (Koçakoğlu,2018:17). ortaya atılan ve bir anlamda ilerleme nosyonu ile üretilen kavramlardan sonra, sınırlı bir tarih yazılımına olan güven kaybolduğunda ise insanlar nereden gelip nereye gittiklerine dair ilerlemeci kavramların yerine

gececek bir duruş üretmediklerinden (Brown,2001:2-5) çoğu zaman boşluğa düşmektedirler. Küreselleşme kavramı ve yarattığı sorunlar karşısındaki bugün içine düşülen durum da bunu doğrulamaktadır.

Oysa bütün moda deyimler aynı kaderi paylaşır. Şeffaflaştırdıklarını iddia ettikleri deneyimler çoğaldıkça, açıklamaya çalıştıkları sözcükler de o oranda bulanıklaşır. Bir tarafa itip yerine geçtikleri hakikatler zamanla bir kural halini alırken, yaratılan ve doğru kabul edilen kavramlar zamanla daha da keskinleşerek kesin doğrular olarak kabul edilmeye başlar ki (Bauman,2018:8), bu husus küreselleşme kavramı için de geçerlidir. Böylesi bir ortamda “zaman/mekân sıkışması” terimi ise insanlar için çok yönlü bir dönüşümünü özetler. Küreselleşme bir taraftan birleştirirken, diğer taraftan bölünmeleri de beraberinde getirir.

Küreselleşmenin Başlangıcına İlişkin Bulgular

Küreselleşmenin daha ilk çağlardan itibaren insan hayatında yeri olduğu biliniyor. Günümüzde pek önemsiz gibi görünen bir olay zamanının ilerisi ve moderni olma niteliğindedir. Örneğin bugün kullanılan “tablet bilgisayarlar” daha o zamanlar başka bir biçimde insan hayatındaydı. Sümerce’de okulun adı: “Edub-ba” idi. Edubba, tablet evi manasına geliyordu. Bu, günümüzdeki kitabevi niteliğindedir (Noah,2014:304). Sümerceden günümüze ulaşan bir tablette bir anne ile çocuğu arasındaki konuşma bugünkü bir ailede günlük konuşmalardan farklı değildir (Okur,2005:41-42):

- Nereye gittin?
- Okula gittim.
- Ne yaptın?
- Tabletimi okudum. Yeni tabletimi hazırladım. Onu yazdım bitirdim. Sonra sözlü ödevlerimi gösterdiler. Okul bitince eve geldim babama ödevlerimi gösterdim. Babam memnun oldu.

Daha ilk dönemlerden beri insanlar artık kendilerini aşmak, kendi çevreleri dışına çıkmak, daha ötesine ulaşmak istiyorlardı. Karadan arayışlar devam ederken, MÖ 3000’li yıllardan itibaren gemiler de önce Basra Körfezi’ne, daha sonra Hindistan’a açılmaya başlamıştı. Sümerlilerin Gilgamiş destanında da çölleri aşip mutluğun kaynağını bulmaya çalışma konusu vardır. Bu arayış daha sonraki dönemlerde de insanlar açısından hep devam edecektir. Yunan bilim adamları da şüphesiz kendilerinden önceki Anadolu, Mezopotamya ve Mısır Medeniyetlerinden etkilenmişlerdi. Örneğin; diğer filozof ve bilim insanları gibi Pisagor’da Babil, Mısır, İran ve Hindistan’ı dolaşmıştır. Aynı şekilde MÖ 5. yüzyılda yaşamış tarihçi ve yazar Herodot da çok gezecektir.

MÖ 2000’li yıllarda dünya nüfusu 25 milyonu geçmiş durumdaydı. Avrupa’da yaklaşık 5 milyon kişi yaşıyordu (Roberts,1996:32). Güneybatı Asya’da 5 milyon, Çin’de 5 milyon, İndus Vadi’sinde

4 milyon, Nil Vadisi'nde 1 milyona yakın insan yaşıyordu ve Mezopotamya bölgesinde bazı şehirlerin nüfusu 80.000'e ulaşmıştı. Bu üretim ve paylaşım demektir.

Bu dönemler aynı zamanda devletlerin imparatorluklara dönüşmeye başladığı dönemlerdir. 2350-2300 yılları arasında Asur kralı I. Sargon, "Dört Kıtanın Hükümdarı" unvanına sahip bir kral olarak fetihler yaptı. Bu dönemde daha çok bölgesel güç mücadelelerinin sürdüğü söylenebilir. Sümerlerin uzun mızrak ve ağır kalkanlarıyla zorlukla hareket eden askerlerine, Asurlular çöle uygun bir savaş tekniği yaratarak cirit, ok ve yayla hareketli yeni bir savaş tekniğini uyguladılar ve bu sayede üstünlük sağladılar. Demiri bulup bunu bir süre saklamayı başaran Hititlilerin ticaret yolları üzerine düzenlediği akınlar nedeniyle, Asurluların devlet gelirleri düştü ve giderek zayıfladılar. Bundan sonraki Hitit-Mısır Savaşları da iki tarafı yıpratacak ve bu güç boşluğundan yeni güç merkezleri oluşacaktır.

MÖ 2000'den sonra uzak mesafeli ticaretin patlaması, Akdeniz'i daha değerli hale getirdi. Bölgedeki mücadeleler bu güçleri zayıflattı ve tıpkı 20. yüzyılda Avrupa'daki savaşların güç merkezini Amerika'ya kaydırması gibi, bölgedeki güç merkezleri kayarak el değiştirdi ve yeni güç merkezleri ortaya çıktı. Mısır MÖ 2100'lerde çöktüğünde Mezopotamya, Mezopotamya 2000 yılında çöktüğünde ise Mısır canlandı. Ardından MÖ 11. yüzyıl boyunca kargaşa devam etti ve "kelebek etkisi" teorisini (*Amerikalı matematikçi Edward Lorenz, "The Essence of Chaos" isimli eserinde "Kelebek Etkisi"nden söz eder. Buna göre dünyadaki bütün varlıklar birbirine bağlıdır ve bu yüzden Afrika'da kanat çırpan bir kelebek Amerika'da fırtına yaratabilir.*) doğrular şekilde, bir krallık yıkıldığında diğerlerini de beraberinde götürdü (Ponting,201:265). Bu da o zamanki küreselleşmenin bir sonucuydu. MÖ 500'lere gelindiğinde ise dünya nüfusu 100 milyona ulaşmıştı. Bu dönemde Çin 30 milyon, Hindistan 25 milyon, Yunanistan 3 milyon nüfusa sahipti. Büyük kentlerden; Babil 250.000, Atina 150.000 ve Kartaca 50.000 nüfusa sahipti.

Bu dönemden itibaren kültürler arasındaki iletişimin daha da arttığı görülür. Bu dönemde İskender önderliğinde; Makedonlar, 35.000 kişilik bir ordularıyla Asya'ya geçmiş, MÖ 333 yılında Ahameniş (Pers) İmparatorluğu'nun önemli eyaletleri alınmış, 331'de Mısır fethedilerek İskenderiye kurulmuş, yine aynı yıl Ahameniş'ler (Persler) ortadan kaldırılarak başkentlerine girilmiştir. Bundan sonra ise İskender seferini 30.000 askerle Hindistan'a kadar uzatmıştır. Her ne kadar bu sefer için o dönemde dünyanın sonuna ulaşıldığı düşüncesi ortaya atılsa da bu biraz abartıdır, çünkü buralar zaten 200 yıldır İranlılar tarafından ele geçirilmiş bölgelerdi. Yine de bu Avrupa ve Asya arasındaki iletişimi belli bir seviyeye taşınması açısından önemliydi.

İskender'in imparatorluğunun çöktüğü ve bir boşluğun oluştuğu dönemde güçlenen Roma, kendini göstermeye ve Mezopotamya'ya doğru genişlemeye başlamıştı. Bu dönemde Çin-Pers-Roma

bağlantısının sağlanmasıyla Avrasya'da tarihte ilk defa olmak ve kesilmemek üzere böylesi kapsamlı bir işbirliği ve ticaret faaliyeti kuruluyordu. MÖ 36 yılında Çinli bir General, Orta Asya'da muhtemelen Perslerin saflarına geçmiş, asker kaçağı olan 150 Romalı lejyoneri ele geçirmiş ve imparatorluğun en kuzeybatısına göndermişti. MS 166 yılında ise deniz yolundan bir grup Romalı tüccar Çin'e ulaşmıştı. MÖ 1. yüzyıla gelindiğinde artık Roma Çin'i, Çin'de Roma'yı tanıyordu. Bundan sonraki dönem artık büyük imparatorlukların dönemi idi. Bu tarihler hiç şüphe yok ki, küresel olma yönünde önemli aşamalardı. Bu yayılma bundan sonraki dönemlerde de çeşitli biçimlerde devam edecek ve bu kültürleşmenin çeşitli alanlara etkileri olacaktır.

İmparatorluklar Dönemi ve Kültürlerin Etkileşimi

Bu noktada diğer bir aşama ise İslam dininin ortaya çıkışı ile ilgilidir. MS 7. yüzyılda ortaya çıkan İslam dini 100 yıl kadar bir sürede, dünya üzerinde daha önce hiç görülmemiş bir boyutta kültürel ve sosyal bir birlik oluşturmayı başarmıştı. Bu dönemden itibaren oluşan deve konvoyları ile birçok yerde ticaret de küreselleşiyordu. Develer muhtemelen MÖ 2000'li yıllarda evcilleştirilmiş ve ulaşımı yollara bağlı olmaktan çıkarmıştı.

1000'li yıllara gelindiğinde Avrasya steplerinden göçler devam ediyordu. Önce Hint Avrupalılar, sonra Türkler ve en son da Moğollar batıya doğru göç ettiler. Türklerin göçünden sonra, yerleşik tarım toplumları ile göçebeler arasında bir kayma oldu (Sanders,1993:53). Refah içindeki yerler saldırılara hedef oluyordu. Bu nedenle o dönemde refaha erişen bölgeler kenarlarını duvarlarla çeviriyordu. MS 1000 yıllarında tarihte ilk defa Hindistan, Çin'in nüfusunu geçerek 80 milyona ulaşmıştı. Aynı dönemde Çin'in nüfusu 65 milyon kadardı.

MS 1200-1350 yılları arasında hüküm süren Moğol İmparatorluğu, daha önceki imparatorluklar gibi Orta Asya bozkırlarındaki bir güç boşluğundan çıkmıştı. Moğolların imparatorlukları zirvesinde, Kore ve Çin'den Macaristan ve Suriye'ye ulaşıyor ve imparatorluk sınırları dünyanın %22'sinden fazla bir alanı kapsıyordu. Asya'nın neredeyse tamamını birleştiren Moğollar, kıtalar arası büyük yollar açtı. Atlıların geçtiği yerler, sadece düşmanlıkları değil aynı zamanda kültürleri buluşturan yollardı (Tanju,2009:38,39). Örneğin, barut teknolojisi Moğollar tarafından batıya yayıldı ve Müslümanlar tarafından öğrenildi. Moğollar zamanında, Asya ve Avrupa kısa bir süre için bile olsa birleşerek birbirini tanıma imkânı buldu. Bu istila ayrıca Avrupa'nın çürümekte olan uygarlığına yeni bir canlılık verdi ve Avrupa'nın gelişmesinde etkisi büyük oldu (Sanders,57).

Dünyanın bu en büyük kara imparatorluğu sadece siyasal olarak değil, aynı zamanda sağladığı düzenle de bölgeler arasında kültürel ve ekonomik bütünleşme açısından önemliydi. Moğollar

döneminde öyle bir güvenlik sağlanmıştı ki o dönemde bir kişinin başında altın bir tepsiyle Anadolu'dan Çin'e kadar güvenle gidebileceği söyleniyordu. Yine Moğollar döneminde her 40 kilometrede oluşturulan noktalar arasında bulundurulmuş dinlendirilmiş atlar ile daha önce altı ayda ulaşabilen haberler, 1-2 ay arasında ulaştırılmaya başlanılmıştı ki bu bir anlamda o dönemin interneti anlamına geliyordu. Sonraki dönemde Osmanlı İmparatorluğu ise 3 kıtaya hâkim 4 stratejik koridoru kontrol ediyordu ve o zamana kadar dünyada hiçbir güç bunu başaramamıştı. Bütün bu kontrol edilen koridorlar aynı zamanda insanlar arasında iletişimi ve ticareti de sağlamaktaydı.

Ortaçağda Avrupa'nın Durumu

Bu dönemde Avrupa güçsüzdü. Avrasya'nın hâlâ en geri bölgesiydi. Tarımsal sorunlar, salgın hastalıklar büyük krizlere neden olmuş, nüfus azalmıştı. Avrupa, Moğol ve Timur istilasına maruz kalmasa da sorunlar ve parçalanmalar devam ediyordu. 1350-1450 yılları arasında, papalık dâhil Avrupa'daki tüm krallıklar bu zayıflama dönemini yaşadı. Bölge, küçük devletlerle doluydu. İstanbul'un Osmanlılar tarafından ele geçirildiği yıl, Fransa ülkesini yeniden kazanmış ve İngilizlerle olan uzun süreli savaşı henüz sona ermişti. İngiltere de bu dönemde parçalanıyor gibi gözüküyordu.

1400'lü yıllarda İngiltere ve Fransa çekişme halindeydi. İngilizler 1415 yılında Fransızlar karşısında zafer kazanmışlar ve 1419 yılında Paris'i ele geçirmişlerdi. İngilizlerin tekrar kovulması, İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirilmesiyle aynı tarihte, 1453 yılında gerçekleşti. Ardından İngiltere, 1485 yılına kadar süren bir iç savaşa girişti. İngiltere ve Fransa, 1300'lü yıllardan başlayarak İstanbul'un ele geçirildiği 1453 tarihine kadar sürekli savaş halindeydi. Asıl sorun İngiliz krallarının Manş Denizi'nin karşı kıyısında Fransa topraklarında hak iddia etmeleriydi. İngiltere'nin Fransa'daki toprakları 1500'lerde elinden çıktı ve İngiltere bir kez daha "Ada Devleti" haline geldi.

Avrupa'nın nüfusu, yeni tarım alanlarının da açılması nedeniyle, 1000'li yıllarda 35 milyon kadarken, 1300'lerde 86 milyona çıkmıştı. Avrupa'nın birçok yerinde nüfus yoğunluğu yaşanmaya başlamıştı. Ancak eldeki teknoloji ile üretimin sınırına gelindiğinden daha fazla nüfus beslenemiyordu. Buna bir de 1200 yılından sonra Avrupa'da iklim şartlarının bozulması eklendi. 1315 yılından başlayarak durum daha da kötüleşti. 1315 yılında her mevsim yoğun yağış altında geçti, tarlalar sular altında kaldı. Ürün beklenenin yarısı bile değildi. Kıtık oldu. Otların yetişme süresi kısaldığından verim düşüyor ve hayvanların kışın hayatta kalması zorlaşıyordu. Ortalama ısı düştüğünden İzlada'da buğday üretimi son buldu, yine aynı şekilde 1400'lü yıllardan sonra da

İngiltere’de üzüm üretimi sona erdi. Hayvanların çoğu yem bulamadıklarından öldü. 1319 yılından sonraki dört yıl içinde Avrupa’da öküzlerin 2/3’si ölmüştü. Ölü hayvanların yenilmesi nedeniyle de salgın hastalıklar ortaya çıktı (Ponting,420). Tarım ürünlerinin fiyatı neredeyse 10 kat artmış bunun sonucunda asayiş bozulmuş, hırsızlık ve soygunlar zirve yapmıştı. Bu dönemde İngiltere ve Baltık ülkelerinde insan eti yenildiğine dair raporlar bile vardır. Açlık o boyuttaydı ki, 1318 yıllarında İrlanda’da cesetler bile mezardan çıkarılarak yenilmişti.

Avrupa’dan sonra, Avrasya’nın geri kalan kısmında da “kara ölüm” denilen veba salgını yayıldı. Bu salgın, günümüzdeki Covid-19 salgını gibi çağının en öldürücü hastalığıydı. Küreselleşme bugün olduğu gibi o dönemde de hastalığın yayılmasında ana etkendi. İlk salgın 1331 yılında Çin’de meydana geldi. Hastalık farelerdeki pirelerle ve hastalığa yakalanmış insanlarla taşınıyordu. 1338 yılında Orta Asya’da 1346 yılında Kırım, İstanbul, Sicilya ve Mısır da, 1347 yılında Fransa’da, 1347 yılında İngiltere’de ve 1350 yılında ise tekrar dönerek Moskova’da yayıldı. Bu süre zarfında Avrupa ve Asya kıtasında nüfusun muhtemelen en az 1/3’i bu hastalıktan öldü. Bu oran bazı yörelerde bunun da çok üstündeydi. Köyler boşaldı, toplumsal parçalanmalar oldu. Bunun ardından sonraki 15 yılda başka salgınlar da oldu ve insanlar bağışıklık kazanana kadar neredeyse 100-150 yıl kadar sürdü. 1596 yılında çıkan bir salgında İspanya’daki nüfusun yaklaşık %50’si öldü. 17. yüzyılda Fransa’da çıkan bir salgında ise yaklaşık 2 milyon insan hayatını kaybetti. İngiltere’de ise Amsterdam’dan gelen bir salgında haftada yaklaşık 6.000 kişi ölüyordu. İngiltere’de en son salgın 1665 yılında, Batı Avrupa’da ise 1721 yılında Marsilya’da görüldü. Salgın hastalıklar sonrası, işçi bulmak zorlaştığından işçilerin fiyatları arttı (Kerr,2011:48).

Avrupa’da 1500’lerdeki 80 milyon nüfus ise 1700 yılında 140 milyon, 1800’lerin başında ise 200 milyona ulaşacaktır. Ancak yine de 1500’lerde bile geleceğin Avrupa’ya ait olacağına dair işaretler pek yoktu ve Avrupalılar henüz modern toplum özelliği taşımıyordu. Gelişmelere rağmen taassup devam ediyordu. William Lee isimli bir mucit Cambridge Üniversitesi’ndeki çalışmalarını bırakarak örgü makinesini 1589 yılında tamamladı. Ancak icadı Kraliçe Elizabeth tarafından kabul görmedi. Kraliçe şöyle demişti: “Hedefiniz çok yüksek Efendi Lee. İcadımızın zavallı kullarıma ne yapacağını bir düşünün. İşlerini elinden alarak onları yıkımın eşiğine getirir, dilenciye çevirir.” (Acemoğlu ve Robinson,2014:172-175).

Keşifler ve Sömürge Dönemi

Osmanlıların Akdeniz’de üstünlüğü sağlamaya çalıştığı dönemlerde, Akdeniz çoktan dünyanın merkezi olmaktan çıkmıştı. Venedik ve Osmanlı birbirini bilinçsizce tüketmişti. 15. yüzyıldaki en önemli gelişme Avrupa’nın keşif ruhu ile Atlantik’e açılması olmuştur. Başlangıçta mali kaygılarla

küçük gruplarla icra edilen bu keşifler, karlılık arttıkça en üst düzeyde desteklenir hale gelecekti. 1620'lerde ise Batı Hint Adaları'nda yaşayan İngilizler, anavatanlarında yaşayan İngilizlere göre daha zengindiler. Keşifler Avrupalıların kitap basmaya ve top kullanmaya başladığı dönemden başlayıp, yaklaşık 300 yıl kadar sürmüştür.

Portekizliler keşiflerde en cesur olanlardı ve karşılığını da aldılar. İspanyollar onları takip etti. İspanyollar, Amerika kıtasına 1519 yılında askeri bir birlik göndermişlerdi. Aztek inancında, kısa sakallı beyaz yüzlü bir tanrının kendilerini kurtarmak için bir gün geleceği inancı vardı ve beyaz adamın ilk gelişi tıpkı kendi efsanelerinde anlatılanlar gibiydi. Bu nedenle beyaz adama çok iyi davrandılar. Beyaz adam bu iyiliğe iyilikle karşılık verdi ve onları kendine bağladı! (Dilipak,1990:42).

İspanyol İmparatorluğu 5 kıtada da toprağı olan ilk küresel devletti. 18. yüzyılın sonlarına doğru topraklarının genişliği 18 milyon kilometreye ulaşacaktı. Elde top gibi üstün bir silah varsa, taştan ve bakırdan silahlar kullanan yerlileri yenmek kolaydı. İnkalar da öyle ele geçirildi. İspanyolların sömürge stratejisi öncelikle yerli liderinin ele geçirilmesine dayanıyordu. Böylece liderin serveti üzerinde hak iddia edip, yerli halkı vergi ve yiyecek vermeye zorluyorlardı. Zaten çiçek hastalığı İnkaları tüketmişti. Bir de ateşli silahlar olunca kısa sürede yok edildiler. Altın ve gümüşleri ile birlikte şehirleri de İspanyollar tarafından yağmalandı. İspanyollar ele geçirdikleri yerleri yönetemediler. İnkaların oluşturduğu düzen, paylaşım, yollar ve köprüler yok oldu gitti. Güney Amerika'daki İspanyol toprakları Meksika, Kolombiya, Peru ve Arjantin olmak üzere bölünmüştü. Avrupalılar şeker, kahve, kereste ve tütün sayesinde zenginleşirken yerliler sefalet içindeydiler. O dönemlerde bağımsızlık ve özgürlük için konuşma yapan bir komutan yerlilere ne istediğini sorduğunda, hep bir ağızdan "Konyak Senyör" diye bağırıyorlardı.

Batı Afrika'dan Lizbon'a her yıl ortalama 700 kilo altın ve 10.000 köle getirilmesi diğer Avrupa ülkelerinin emperyalist duygularını tahrik etmişti (Uslubaş ve Dağ,2007:155). Portekizlilerin ve İspanyolların neredeyse tek başına paylaştıkları bu zenginlik doğal olarak Fransa, İngiltere, Hollanda gibi diğer ülkelerin de ilgisini çekmiş ve bu yeni kıta ile ilgilenmeye başlamışlardı. İspanya'dan sonra Portekizliler ve İngilizler de o bölgeye gittiler ve bir an önce kaynakları ele geçirmek düşüncesiyle Amerikan yerlilerine pek de hoş davranmadılar. Direnişle mücadele için geçirecek zamanları yoktu ve bir an önce kaynaklara sahip olma düşüncesiyle en kısa ve kestirme yolu tercih ediyorlardı.

Mısırlılar, uzun süre kendileri dışındaki dünyayı görmezden gelmişlerdi. Dünyadaki tek ırmak Nil'miş gibi Nil'e "ırmak", kendilerine de Mısırlı yerine "insan" derlerdi. Mısır toprağı kara olduğu için siyah iyi renk, çölde yabancılar yaşadığı ve toprağın rengi kırmızı olduğu için, kırmızı kötü

renkti. Zamanla Mısırlılar kuzeye doğru kendi ülkeleri dışına çıktığında, bütün ırmakların Nil gibi, sadece güneyden kuzeye değil, bazı ırmakların da kuzeyden güneye aktığını hayretle gördüler. Bundan binlerce yıl sonra Kolomb Haiti'ye ayak basarken, adalarının ismini sorduğunda yerlilerden aldıkları cevap kendi dillerinde “dünya” idi. Kendi adalarını dünyanın tamamı sanıyorlardı. Yerliler gelen beyazlara şu soruyu sordular: “Nereden geldiniz, gökten nasıl indiriniz.” Dünyayı tanımadan, sadece kendisi etrafında görme yanılgısı tarihin her döneminde karşımıza çıkacaktır.

Mısır, patates, kabak, biber, avakado, ananas yeni kıtanın tanıştığı ürünlerdi. Bunlar Avrupa'da kalmadı bütün Avrasya ve Afrika'ya yayıldı. En çabuk benimseyen Çin oldu. Yer fıstığı, mısır ve patates yaygınlaştı. Amerika'dan gelen diğer önemli iki ürün kakao ve tütün oldu ve bütün dünyaya yayıldı. Artık İrlanda'da beş ya da altı dönüm patates ve biraz sütü olan bir aile bir yıl süresince geçinebiliyordu. Bu nedenle ada nüfusu 1754 yılında 3 milyon civarındayken, 90 yıl sonra 8 milyonu geçti. Ancak patates haşeresi nedeniyle, aynı adada, 1840 yılında açlık felaketi meydana geldiğinde göç etmek zorunda kaldılar.

1600'lü yıllarda üretim elle yapıldığından pahalı ve zahmetli bir işti. Oysa herkesin daha fazla şeye daha ucuza sahip olması için daha fazla üretmek, daha doğrusu sanayileşmek gerekiyordu. 1700'lerde İngiltere, adasında savaşlardan uzakta zenginleşmişti. Mallara güçlü bir talep vardı ve bu yüzden sanayileşen ilk ülke oldu. 1750 yılına gelindiğinde Avrupalılar neredeyse her şeyin kendilerinin lehinde olduğu tek taraflı bir ticaret sistemi ve ekonomi oluşturmayı başarmışlardı. Afrika'nın iş gücü ve Amerika'nın zengin toprakları Avrupa kıtasının zenginliğinin başlıca kaynağıydı.

Bundan sonraki 300 yılda dünya gümüş üretiminin % 85, altın üretiminin ise % 70'inden fazlası Amerika kıtasından gelecektir. İspanyollar Atlantik üzerinden resmi olarak 330 ton, gayri resmi olarak ise bunun iki katı gümüş elde ediyorlardı. Elde edilen bu altın ve gümüşün çoğu, Doğu ile yapılan ticarete kullanılıyordu ve 17. yüzyıl boyunca 28 milyon tondan fazla gümüş Asya'ya transfer olmuştu. 1640'larda Çin'e gönderilen Amerikan gümüşünün yıllık miktarı 750 tondan fazlaydı. 17. yüzyıl boyunca gönderilen toplam miktar Çin'in 25 yıllık devlet gelirine eşitti. Bu yüzyılda sıradan bir Çinli tüccarın cirosu bile 5 ton gümüşü geçebiliyordu (Ponting,490).

Artık altın ve gümüşe sahip olma yanında, ordusunu besleyebilmek için tüketim mallarını da sağlayabilen uluslar savaşları yürütebiliyordu (Smith, 2006:15). Osmanlıların 16. yüzyılda Kızıldeniz ve Basra'daki faaliyetleri bu bölgedeki Portekiz faaliyetlerine karşı bir engel teşkil etmişti. Düşük faiz oranlarıyla borçlanan Hollandalılar ise İspanyol gücünü yavaş yavaş kıran bir yıpratma savaşını finanse edebildiler. Para kazanabilmek için para gerekiyordu. Daha sonra İngilizler de aynı yolu izleyeceklerdi. Robinson Crusoe'nin yazarı Danile Defoe: “Savaşı ve barışı

kredi yapıyor, orduları donanmaları o kuruyor, kentleri kuşatıyor.” diyordu. Hollanda’nın Doğu Hindistan Şirketi, modern şirket gelişiminde İngilizlerin Doğu Hindistan Kumpanyası’nın ardından ikinci Avrupalı anonim şirketti. Şirket, Avrupa’nın sanayi büyümesinde önemli bir rol üsleneyecektir. Bu şirket kendi ordusunu kuracak, savaş açacak, yabancı ülkeleri sömürgeleştirecekti.

Batı, üstünlüğünün tadını çıkarıyordu. Her şeyi kendilerinden başlatma ve her şeye sahiplenme modası oluşmuştu. Bu döneme ilişkin değerlendirmeler ve eleştiriler her zaman olmuştur. 1515-1572 yılları arasında yaşayan Protestan bir yazar, “Bir yüzyıl içinde bilim alanında atalarımızın 14. yüzyıl boyunca göremediği kadar büyük ilerlemeleri gördük.” derken, 18. yüzyıla gelindiğinde Voltaire: “Asya’da birkaç uygar kavimden söz etsek bile, onlar hakkında şunu söyleyebiliriz. Onlar bizden önceydi ama biz onları geçtik.” 1800’lerde teorik olarak, “Avrupa’nın kendini üstün görmesi” manasında kullanılan “Avrosantrizm” deyimini ortaya çıkmaya başlamıştı. Artık diğer kıtalar, Avrupa ile olan ilişkilerine göre tanımlanıyordu. Avrupalı onları sömürse ve öldürse bile sömürülenler, Avrupalıların onları Hıristiyan yaparak ruhlarını kurtardıkları algısını edinmişlerdi (Roberts,407). Gidilen ülkelerde üniversiteler kuruluyordu. Ancak bunlar çoğu zaman bilim adamı değil, onların ruhunu kurtaracak Hıristiyan din adamları yetiştirmek içindi.

1600’lere kadar Doğu ve Batı kabaca eşitti. Bazı yazarlara göre ise Batı’nın ilerlemesinin değil, Doğu’nun gerilemesinin üzerinde durmak gerekiyordu. 1750’lerden sonra gümüş yeterince elde edilemeyince Batı’yı üretime ve sanayileşmeye zorladı.

Sanayileşme Dönemi ise bugünkü anlamda küreselleşmenin başlangıcıydı. Bu safhaya kadar insanlık birçok aşamadan geçmiş ve bu safhalar da küreselleşmenin hızlanmasını sağlamada temel teşkil etmişti.

Sonuç olarak, siyasi, ekonomik ve kültürel alanları içeren ve insanların, nesnelere ve bilginin çok yönlü akışı ile bunların yarattığı çeşitli yapıları içeren ve dünya çapındaki bir süreç olarak tanımlanan “Küreselleşme” kavramı her ne kadar, sanayileşme kavramı ile birlikte ortaya konulmaya çalışılsa da kökenlerinin daha eskilere dayandığı görülmektedir. İnsanların tarım toplumuna geçmeleri ve üretimin artması ile insanlar arasındaki ticaret ile iletişim de giderek artmış ve bir anlamda küreselleşme başlamıştır. Bu nedenle sırf kendisini merkeze almak açısından, daha önceki dünyayı dışlayıp, her şeyi kendisi ile başlatmak çabası beraberinde kaybolmaları da getiriyor. Bu nedenle olayları bilimsel yöntemlerle ve böylesi bir yanlışa düşmeden ve her şeyden önce ayrıştırmadan açıklamak gerekiyor. Sonuçta kültür, sadece birilerine ait olmayıp, bütün insanlığın ortak birikimi ve mirası ve ayrıştırmaların ve karşıtlık yaratmanın çözüme herhangi bir katkısı yok. Yeni bir şey üretirken geçmişten kopma, sonrasında birçok sorunu da beraberinde

getirmekte ve “köksüz kavramlar” arasında bir süre sonra kaybolmalar da başlamaktadır. Bu durum ise sorunların çözülmesindeki yetersizliğin başlıca nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan birçok iyi ya da kötü olay ki buna salgınlar da dahildir geçmişte birçok kez yaşanmıştır. Yok saymak bir çözüm olamaz. Küreselleşme kavramı ve yarattığı sorunlar karşısındaki bugün içine düşülen durum da bunu doğrulamaktadır. Oysa kültürler arası etkileşimle ortaya çıkan “Kültürlenme”, insanları ortak tecrübelerde bir araya getirmekte ve birleştirmektedir. Küreselleşmenin günümüzde yarattığı bir çok sorun da ancak bu anlayışla, bir araya gelerek ve ortak akılla çözülebilecektir.

Kaynakça

- Acemoğlu Daron, Robinson A. James. (2014). *Ulusların Düşüşü*, Çev.Faruk Rasim Velioglu: İstanbul.
- Alpar, Melek. (2013). Yabancı Dil Öğretiminde Kültürel Unsurların Önemi, *The Journal of Language and Linguistic Studies*, Vol. 9, No.1, April 2013. 95-106.
- Bauman, Zygmunt. (2018). *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Bilgin, Vedat. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye*, Ed. Tevfik Erdem, Lotus Yayınları: Ankara.
- Boas, Franz. (1966). *Race, Language, and Culture*, Free Press: New York.
- Brown, Wendy. (2001). *Politics out History*, NJ and Oxford: Princeton University Press: Princeton.
- Camous, Thierry. (2011). *Doğular, Batılar, Yirmi Beş Asırlık Savaş*, Fransızcadan Çev. Hande Güreli, Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- Clive Ponting, (2011). *Dünya Tarihi*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları: İstanbul.
- Dilipak, Abdurrahman. (1990). *Coğrafi Keşiflerin İçyüzü*, İnkılâp Yayınları: İstanbul.
- Erdem, Tevfik. (2019). *Sosyoloji Notları*, İmaj Yayınları: Ankara.
- Gezon Lisa, Kottak Conrad. (2016). *Kültür*, Çev. Akile Gürsoy, Nobel Yayınları: Ankara. Titzer, George. (2011). *Küresel Dünya*, Çev. Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Guenon, Rene. (2005). *Modern Dünyanın Bunalımı*, Çev. Mahmut Kanık, Hece Yayınları: Ankara.
- Hal, Gary ve Birchall Clare. (2013). *Yeni Kültürel Çalışmalar: Kurumsal Serüvenler*, Çev. Onur Kartal, Say Yayınları: İstanbul.
- Kerr, Gordon. (2011). *Avrupa'nın Kısa Tarihi*, Çev. Cumhuriyet Atay, Kalkedon Yayınları: İstanbul.
- Koçakoğlu, Bedia. (2018). *Anlamsızlığın Anlamı: Post Modernizm*, Palet Yayınları: Konya.
- Kramer, Samuel Noah. (2014). *Tarih Sümerle Başlar*, Kabalcı Yayınları: İstanbul.
- Mazrui, A. Ali. (2016). *Dünya Siyasetinde Kültürel Etkiler*, Çev. Çağla Taşkın, Hece Yayınları: Ankara.
- Okur, İbrahim. (2005) *Temizliğin Tarihi*, Okursay Kitapları: Bursa.
- Roberts, J. M. (1996). *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Yayınları: İstanbul.
- Robertson, Ronald. (1990). *Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept*, Der. Mike Featherstone, Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity, Sage: London.

Sander, Oral. (1993). *Anka'nın Yükseliş ve Düşüşü*, İmge Kitapevi: Ankara.

Scholte, Jan, Aart. (2005). *Globalization*. Der. George Ritzer, Blackwell Companion to Globalization, Maiden, Blackwell: MA.

Smith, Adam. (2006). *Ulusların Zenginliği*, Çev. Metin Saltoğlu, Palme Yayıncılık: Ankara, 2006.

Steger, B. Manfred. (2009). *Globalization*, Oxford university Press: UK.

Tanju, İzzet. (2009). *Tarih Üzerine Düşünceler*, Ötüken Yayınları: İstanbul.

Therborn, Goran. (2000). *Globalization, Dimension, Historical Waves, Regional Effects, Normative Governance*, International Sociology 15.

Uslubaş, Tolga, Dağ Sezgin. (2007). *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, Karma Kitaplar: İstanbul.

Wulf, Christoph. (2009). *Tarihsel Kültürel Antropoloji*, Çev. Özgür Dünya Sarısoy, Dipnot Yayınları: Ankara.